

Rebelleren met een goede reden

Grote harten

Het onderwijs kent veel zeer betrokken professionals met een groot hart die zich tot het uiterste inspannen voor de aan hen toevertrouwde leerlingen. Leraren, intern begeleiders, zorgcoördinatoren, gedragsdeskundigen, noem maar op, die er alles, maar dan ook alles, aan doen om passend onderwijs te realiseren voor elk kind of iedere jeugdige. Ook als de antwoorden of oplossingen waaraan deze ene leerling behoefte heeft niet voor het oprapen liggen en een forse inspanning vragen.

Keer op keer spannen zij zich tot het uiterste in. Waar dat nodig is proberen zij ook anderen aan hun zijde te krijgen en hen te bewegen om te doen wat nodig is. Zij doen vaak veel meer, dan anderen van hen vragen. Zodat ook dit kind dat over het hoofd dreigt te worden gezien, of op het punt staat buiten de boot te vallen, de aandacht en inzet krijgt die nodig is. Hiervoor verdienen zij een heel groot compliment!

Telkens weer blijken er ook keerzijden te zijn aan dit grote hart. In de eerste plaats de grote kans dat persoonlijke grenzen worden overschreden. Grenzen van wat kan en mag, van wat haalbaar is en is vol te houden. Doordat alles wordt gedaan om maar voor elkaar te krijgen dat het ook met deze ene leerling goed komt. Ook in situaties waarin sprake is van tegenwerking of onverschilligheid. In de tweede plaats het risico te vervreemden van collega's en – het allerbelangrijkste – van zichzelf. Omdat het verschil tussen de eigen ambities en inspanningen en die van anderen, wel erg groot wordt.

Heel wat leraren met grote harten, prachtige, zeer gemotiveerde mensen, die geweldige dingen doen, worden hierdoor opstandig en ongelukkig. Sommigen geven het teleurgesteld op. Anderen verbitteren of komen zelfs terecht in een burn-out.

Mens durf te rebelleren!

Er is heel wat voor nodig willen leraren barricaden beklimmen, verzet mobiliseren, duidelijk en hardgrondig 'nee' zeggen en weigeren, of de handdoek in de ring gooien en vertrekken. Het verantwoordelijkheidsgevoel, de betrokkenheid en motivatie zijn daarvoor simpelweg te groot. Gesprekken over dit onderwerp leiden steevast tot uitspraken zoals: *'Als ik dit niet doe, wie dan wel? Als het nu niet wordt gedaan, wanneer dan wel?'. 'Wat betekent het voor Toontje, wanneer ook ik er niet meer voor hem ben?' 'Ik zou het mezelf nooit vergeven wanneer ik hem los zou laten'*. En dus proberen leraren te doen wat mogelijk is, binnen de door hun bestuurders en managers bepaalde kaders.

Toch roept provocatieve pedagogiek op om te provoceren en te rebelleren. Maar dan wel op de goede manier. Een die recht doet aan de kinderen en jeugdigen die aan de leraar zijn toevertrouwd, aan hun ouders en natuurlijk aan de leraar zelf. Zodat het vak niet alleen is vol te houden, maar ook uitdagend en inspirerend blijft, trots en voldoening biedt en bovenal ontzettend leuk blijft. Provocatieve pedagogiek biedt deze mogelijkheid.

De lamgeslagen leraar

Eerlijk is eerlijk. In behoorlijk wat scholen is sprake van een sterk gemankeerde visie op professionaliteit. Echte professionals, zo is dan de overtuiging, zijn positief, kiezen voor samenwerking, kleuren niet buiten de lijntjes, gaan mee in de standpunten van schoolleiding en de meerderheid van het team, omarmen compromissen zodra de meningen verschillen en doen wat hen wordt gevraagd. Altijd! Ook wanneer zij het er eigenlijk niet mee eens zijn. Zodra de cultuur in een school er een is waarin dit *ongeacht de omstandigheden (bijna) altijd* het verwachte gedrag is, dan schieten zij die hiervan afwijken tekort.

In deze scholen wordt de lieve vrede bewaard met een hoge prijs. Met het badwater wordt ook het kind weggegooid. Door met de mantels van liefde en eensgezindheid toe te dekken worden tegelijkertijd leraren ontkracht en lamgeslagen. Ieder van deze overtuigingen werpt voor leraren immers een drempel op om vanuit eigen verantwoordelijkheid en professionaliteit keuzes te maken en beslissingen te nemen.

Als deze met zich meebrengen dat een leraar vandaag vanuit overtuiging kiest voor een eigen weg, samenwerking afwijst, creatief buiten de lijntjes kleurt, of het compromis niet omarmt, dan is de reactie van bestuurders, managers en collega's vaak fel en eenduidig: *'Zo gaan we hier niet met elkaar om!'*.

Deze drempels worden in sommige scholen nog verder verhoogd doordat de financiële riem stevig is aangesnoerd en bestuurders en managers krampachtig de grenzen vermijden van de door de Rijksoverheid opgelegde en door de Onderwijsinspectie gecontroleerde kaders. Als het daarnaast dan ook nog eens niet de gewoonte is om elkaar kritisch aan te spreken op gedrag omdat dat ieders eigen verantwoordelijkheid is...

Al deze drempels leiden de aandacht af van de enige vraag die er voor iedere leraar het meeste toe zou moeten doen: *Doe ik vanuit mijn maatschappelijke opdracht de goede dingen op de goede manier voor de leerlingen die aan mij zijn toevertrouwd?*

Het gevolg is dat het leraren onmogelijk wordt gemaakt om hun werk goed te doen. De lamgeslagen leraar is een feit. En dat speelt een belangrijke rol bij pogingen om schoolverzuim en thuiszitten te voorkomen, of passend onderwijs te realiseren voor leerlingen. Dit is wat in de discussie over passend onderwijs door de regelmatig terugkerende kritiek op de kennis, kunde en motivatie van leraren, verborgen blijft. Een reden te meer om als leraar provocatieve pedagogiek te omarmen. De schaamte en het zelfverwijt voorbij, het juiste doen op het juiste moment en op de juiste manier.

Bijvoorbeeld een school waar dit allemaal speelde

De schoolleiding vraagt om een training 'omgaan met verschillen in de klas' voor het team. Een thema waarover nu al jaren wordt gepraat met het team en waaraan ook al in meerdere workshops aandacht was besteed. Maar op de een of andere manier krijgt het team er maar geen grip op. Aldus de schoolleider.

Tijdens de training merken wij als trainers al snel dat we te maken hebben met een groep zeer gemotiveerde leraren, begeleiders en specialisten. Ondanks de afwachtende en wat gelaten sfeer, merken wij al snel dat zij heus wel willen differentiëren. Hebben daarover ook hele goede ideeën. De vraag 'wat staat jullie in de weg?' leidt tot een ongemakkelijke stilte. Er komt geen antwoord. Wij laten het er maar even bij. Gaan met de groep in gesprek over lastige situaties. We zetten hen daarmee aan het werk. Rondlopend worden mijn collega en ik een paar keer aan onze mouw getrokken. Dan komt de aap uit de mouw. Bestuur en schoolleiding bepleiten al jaren differentiatie, maar dat mag geen gevolgen hebben voor de planning en uitvoering van toetsen en examens. Sterker nog: het mag niet zo zijn dat sommige leerlingen zichtbaar verschillend worden behandeld. Dat valt immers niet uit te leggen. Dit team krijgt al jaren de opdracht om te veranderen en tegelijk alles bij het oude te laten. Natuurlijk lukt dat niet.

Hoera, een rebel!

Rebellen worden in de dagelijkse praktijk meestal gezien als obstakels. Zij zorgen naar de mening van heel wat bestuurders, managers en collega's voor ruis en gedoe, tasten de kracht van school en team aan en staan in de weg van het behalen van de gewenste in-, door- en uitstroomcijfers onder de goede financiële condities. De visie dat rebellie of opstand een zeer positieve, te omarmen daad is, wordt in de dagelijkse praktijk door weinigen gedeeld. Vergeten zijn de woorden die Albert Camus in 1951 schreef in zijn boek 'De mens in opstand': *'Opstand lijkt een negatieve bezigheid, maar dat is slechts schijn. Door nee te zeggen, een grens te trekken, maakt degene die in opstand komt duidelijk dat er iets is dat beschermd moet worden. Daarmee schept hij waarde en betekenis'*. In de opvatting van Camus zijn opstand en rebellie positief. Rebellen komen niet alleen voor zichzelf in opstand maar juist ook voor anderen. Dat wat beschermd wordt, heeft immers ook waarde voor anderen.

We weten wat er voor nodig is om leraren in staat te stellen hun werk goed te doen. Er is een indrukwekkende hoeveelheid literatuur beschikbaar, evenals een grote verzameling praktijkvoorbeelden. Met al deze kennis en ervaring als vertrekpunt: De leraar die in zijn kracht staat, laat zich inspireren en motiveren door zijn persoonlijke waarden. Deze waren eerder ook de reden waarom hij koos voor het lerarenvak. Met deze persoonlijke waarden als vertrekpunt neemt hij zijn verantwoordelijkheid en stelt zichzelf telkens weer de vraag of hij de goede dingen op de goede manier doet. Zijn keuzes en beslissingen vertaalt hij met behulp van zijn kennis, ervaring, vaardigheden en methodieken naar persoonlijk gedrag.

Deze leraar is een kritische, als het nodig is rebellerende collega die er alles aan doet om op zijn koers te blijven. Ook wanneer hindernissen, of drang en dwang hiervan in de weg staan. Hij beweegt zich daarom voortdurend tussen samenwerken en vechten. Zijn uitgangspunt is, 'samen als het kan, alleen als het moet'. Hij kan niet anders. Omdat zijn professionele gedrag is gebaseerd op zijn waarden, raakt het hem ook persoonlijk wanneer hij niet kan doen wat in zijn ogen juist en nodig is. Dat is ook de belangrijkste reden waarom hij de volledige verantwoordelijkheid neemt voor zijn keuzes en beslissingen en zich kan ontpoppen tot een ware rebel. Niet de overheid, het samenwerkingsverband of de school zijn verantwoordelijk, maar hijzelf: *'Als niet ik dit kind, dit doel, deze waarde of overtuiging in bescherming neem, wie dan wel? Wanneer dan wel?'*.

Deze sterke en rebelse leraar staat er voor dat de juiste dingen op het juiste moment op de juiste manier worden gedaan. De provocatieve pedagogiek biedt hem de inzichten en de middelen om dit op een duurzame manier te doen. Om er voor te zorgen dat hij de goede dingen op de juiste manier blijft doen, nadrukkelijk ook met het oog op zijn eigen welzijn, gaat hij te werk vanuit een persoonlijk richtsnoer waarin hij vier vragen een zeer concreet antwoord geeft. Hij neemt een paar keer per schooljaar de tijd om met de antwoorden in de hand te reflecteren op zijn situatie. Pakt deze antwoorden er ook bij op het moment dat hij zichzelf ongemakkelijk begint te voelen in zijn werk, twijfels voelt opkomen, of – minstens zo erg – merkt dat hij steeds minder lacht.

Deze vragen zijn:

- Waarom koos ik er ooit voor leraar te worden? Wat bezielt en beweegt mij?
- Wat vind ik in mijn werk als leraar belangrijk om te ervaren en te doen?
- Vanuit welke waarden, overtuigingen en spelregels wil ik werken?
- Wat zijn de concrete signalen die laten zien dat het goed of fout met mij gaat?

Dit artikel is eerder gepubliceerd in 'De leraar centraal. Beginselen van de provocatieve pedagogiek', Peter Mol, Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2019.